

Herregården fotograferet

Af tidligere museumsdirektør ved Bornholms Museum Ann Vibeke Knudsen, Rønne

De danske herregårde er et yndet motiv for visuel gengivelse – også på fotografi. Denne artikel vil komme med et bud på herregårdsfotografiets historie fra de tidligste teknikker til det moderne fotografi omkring år 1900.

Daguerreotypi

Den 28. januar 1839 nåede de allersidste nyheder fra Paris til København: Franskmanden og dioramamaleren Louis Daguerre (1787-1851) havde opfundet en metode, hvormed han kunne fastholde billeder på en forsvøvet kobberplade.¹ I august samme år publicerede Daguerre sin metode, som blev gjort offentligt tilgængelig, fordi den franske stat købte opfindelsen. Allerede i efteråret 1839 blev hans brugsanvisning oversat til dansk, og straks var der folk, der begyndte at daguerreotypere herhjemme.

At daguerreotypiet blev indledningen på en bølge med stor succes, er ingen vel i tvivl om. Fotografiet kom til at ændre vores opfattelse af alt, og nu kunne vi se, hvordan en bygning, et landskab, et skib så ud – og ikke mindst da man også kunne tage portrætter, var der ingen ende på succeshistorien. Dog var daguerreotypiet et unikum – det kunne ikke kopieres.

Desværre er der ikke bevaret ret mange “topografiske” daguerreotypier i Danmark. Altså af for eksempel bygninger og landskaber. Men der er i tusindvis af portrætter. Er der virkelig ikke taget daguerreotypier af en eneste herregård – eller et slot – i Danmark? Tilsyneladende ikke. Man kunne ellers forestille sig, at netop blandt godsejere var der både interesse, prestige i og økonomi til at få foreviget sine ejendomme med denne nye opfindelse? Til gengæld er der mange daguerreotyperede portrætter af herregårdenes ejere.

Photographi – vådkollodium

Englænderen Scott Archer (1813-1857) publicerede i marts 1851 en ny fotografisk proces. Den gjorde det muligt at forene daguerreotypiets fine detaljer med fremstilling af et billede i mange kopier. Kollodium, vådpladeprocessen, som den blev kaldt, krævede, at det fotografiske materiale (for eksempel en glasplade) skulle overhældes med en klæbrig masse (kollodium), gøres lysfølsom med sølvsalte, eksponeres og fremkaldes i løbet

Hans Christian Brøns (1844-1924), stereoskopbillede. Hans Christian Brøns var en flittig herregårdsfotograf, og hans billeder giver et unikt indblik i det sene 1800-tals herregårdsliv. Her ses hallen på Nysø med Thorvaldsens værker i 1880'erne. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

Villa Stjernholm i Horsens er et af de meget få topografiske daguerreotypier, der er taget uden for København. En herregård er det ikke, men en meget stor byvilla. Umiddelbart findes der ikke daguerreotypier af herregårde eller slotte. Foto: Byarkivet, Horsens.

af kun 15 minutter for ikke at gå til. Det betød, at man skulle have et transportabelt mørkekammer med sig, når man arbejdede i marken.

Man kan følge den ny metodes fremgang i datidens aviser. Især to fotografer, August Wilhelm Kirchhoff

(1822-1886) og Joseph Henschel (1825-1883), annoncerede flittigt i dagbladene, for eksempel i *Kjøbenhavns Adressecomptoirs Efterretninger* i september 1856. "Photographi, Daguerreotypi og Pantotypi" udførtes i de to fotografers atelier i "Blancogaden Nr. 180 D" (i dag

Lerchenborg Slot syd for Kalundborg. "Efter Photographi af Kirchhoff". Han må have fotograferet slottet i 1857, hvilket var første gang, slottet blev fotograferet. Foto: Trap Danmark 1858.

Fredericiagade 14)² – pantotypi var for eksempel et portræt fotograferet på voksdug. De to var portrætfotografer, det var det, de tilbød, og de var pionerer på deres felt.

Halvandet år senere kunne man læse i aviserne, at nu ville Kirchhoff foretage en "Photographisk Rundreise" på

Sjælland. I avisen *Fædrelandet* kunne man den 31. marts 1858 læse, at han ville tage portrætter og landskaber – og som noget særligt "Oldtidsmindesmærker". Han var blevet opfordret til det af etatsråd Jens Peter Trap (1810-1885), der var i færd med at udgive sin beskrivelse af kongeriget

Danmark, og professor Jens Jacob Asmussen Worsaae (1821-1885) fra “Det kongl. Musæum for nordiske Oldsager”. Selv majestæten, kong Frederik den 7. (1808-1863), var behjælpelig med rejsen, blandt andet ved at låne Kirchhoff heste fra de kongelige stalde samt bestille et betydeligt antal billeder. Kongen var som bekendt uhyre interesseret i arkæologiske udgravninger. Det synes at være første gang, vi i en avis hører om fotografering i landskabet.

Omtalen i *Fædrelandet* berettede videre, at Kirchhoff, for at kunne optage billeder med vådkollodium på ethvert sted, havde ladet forfærdige “En med mange Mechanismer sindigt indrettet Vogn”.³

Udbyttet af denne rejse kender vi desværre ikke. Men Trap skriver i forordet til *Kongeriget Danmark* (Trap) 1858 om de kunstnere, hvis værker han havde benyttet til gengivelse af omkring 200 illustrationer. Blandt dem havde “Photographerne Hr. Kirchhoff og Hr. Petersen i Odense optaget photographiske Billeder til mig”.⁴ Kirchhoff havde fotograferet Roskilde Domkirkes indre i 1857. Selve fotografiet er bevaret på Nationalmuseet, og det blev benyttet i Trap, gengivet som litografi.

Når man bladrer Trap igennem, er der imidlertid kun ganske få illustrationer, som er fremstillet efter Kirchhoffs fotografier, for eksempel et prospekt af herregården *Lerchenborg*. Men ingen efter den senere kongelige hoffotograf Jens Petersen (1829-1905) fra Odense. Måske har de kunstnere, der er angivet under billederne i Trap, brugt nogle af de fotografiske billeder som forlæg, uden at det er noteret? Teknikken tillod endnu ikke, at fotografier blev publiceret i trykte publikationer. Hvor en kunstner ikke er angivet, kan et forlæg være et fotografi.

Andreas Fritz (1828-1906) fra Aarhus var uddannet på Kunstakademiet som landskabsmaler, men var

fotograf i Aarhus fra 1863 til cirka 1870. Siden genoptog han kunsten som landskabsmaler. Men inden da havde han – som den eneste af de tidlige danske fotografer – optaget et meget stort antal landskabsbilleder. Ifølge en fortegnelse fra 1869 havde han ansvaret for i hvert fald 140 forskellige optagelser, hvoraf han benyttede en del som forlæg for sine malerier.

En anden af de tidlige fotografer, som kort skal nævnes, er Johan Frederik Busch (1825-1883). Han var også uddannet på Kunstakademiet og havde således, som Fritz, en anderledes akademisk indgang til sine motiver. Hans fotografier af gårde og landskaber fremtræder præsentable og redelige. I *Kjøbenhavns Adressecomptoirs Efterretninger* den 11. april 1866 annoncerede han sit værk *Danske, slesvigske og skaanske Prospekter*.

Projektet var desværre nok en for stor mundfuld, og han nåede kun nogle af de sjællandske prospekter. De blev publiceret i hæfter, og hans billeder er lige så dygtigt fotograferet som Andreas Fritz'. Flere sjællandske herregårde blev fotograferet ved den lejlighed.

De tørre plader og stereoskopbillederne

I 1871 publicerede en skotsk læge og amatørfotograf, Richard Maddox (1816-1902), en ny slags bromsølvge-latine-tørplader. Brom fremskynder den kemiske proces, så eksponeringstiden bliver kortere. Dertil kom, at pladerne kunne fabriksfremstilles. I løbet af 1880'erne blev de præfabrikerede plader enerådende i Danmark, hvilket betød, at mange flere etablerede sig som fotograf.

Det blev nemmere og billigere at fotografere, og man skulle ikke længere have et mobilt mørkekammer med sig, når man fotograferede landskaber og bygninger. Billederne begyndte så småt at blive “hvermandseje”.

Joseph Henschel (1825-1883), vådkollodium. Frederiksborg Slot i foråret 1859, altså før branden den 17. december 1859. Fotografierne Henschel og August Wilhelm Kirchhoff (1822-1886) var kompagnoner i årene 1856-1857. Foto: Slagelse Arkiverne.

Andreas Fritz (1828-1906), vådkollodium. Herregården Moesgaard ved Aarhus set fra gårdsiden, 1860'erne. Signeret på fotografiet "A. Fr.". Foto: Privateje.

Andreas Fritz, vådkollodium. Herregården Moesgaard ved Aarhus udsigt fra dagligstuen over gården, 1860'erne. Signeret på fotografiet "A. Fr.". Foto: Privateje.

Der blev allerede fra 1840'erne fremstillet stereobilleder i daguerreotypi. Dobbeltbilleder, hvori man kunne se motivet tredimensionalt. Men de var kostbare. I 1860-1870'erne var der flere fotografer, der tilsyneladende fik en god forretning med stereobilleder i våd-

kollodium-teknikken, men først med tørpladerne fik stereobillederne et virkeligt gennembrud.

Blandt de succesfulde fotografer kan nævnes fynboerne Hans Christian Brøns (1844-1924) fra Skamby nord for Odense, hans svoger Andreas Høeg (1835-1906), som

senere flyttede til Jylland, og Peter Fangel (1837-1922) fra Middelfart, der blev Danmarks næststørste stereoskopbillede-fabrikant kun overgået i årene omkring 1900 af fotograf Peter Elfelt (1866-1931) fra København. De tre fotografer fremstillede mange stereobilleder af herregår-

dene, især på Fyn, men også i resten af landet. Specielt Brøns var en flittig herregårdsfotograf, og da mange af hans glasnegativer er bevaret dels på Odense Museerne, dels i Arkivet i Skamby, kan man med dem få et indblik i det sene 1800-tals herregårdsliv.

Johan Frederik Busch (1825-1885), vådkollodium. Nysø ved Præstø, 1865. Buschs værk blev varmt anbefalet af professorerne og arkitekterne Johan Daniel Herholdt (1818-1902) og Ferdinand Meldahl (1827-1908) og af direktør og museumsmand Jens Jacob Asmussen Worsaae (1821-1885). Medaljen i sølv fik han på industriudstillingen i København i 1872, hvor han deltog med sine landskabsfotografier. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

Johan Frederik Busch, vådkollodium. Nysø ved Præstø, 1865. Den lille pavillon, der flankeres af to liggende løver, var Bertel Thorvaldsens (1770-1844) atelier på Nysø, bygget til ham af lensgrevinde Christine Stampe (1797-1868) og her fotograferet blot cirka 20 år efter billedhuggerens død i 1844. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

Andreas Høeg (1835-1906) og Hans Christian Brøns, stereoskopbillede. Hesselager på Fyn fotograferet i 1870'erne, hvor de to fotografer var sammen. Disse billeder er fotograferet med vådkollodium. Foto: Privateje.

Peter Fangel, stereoskopbillede. Herregården Skovsgaard 1887 på Langeland. I sofaen formentlig ejeren med sin gamle mor, og måske ser vi hans hustru i spejlet over sofaen? Vi er på det Skovsgaard, der blev revet ned i 1887 og erstattet af en borg i mid-delalderstil. Måske har man fået Fangel til at forevige det gamle stuehus. Bemærk, at på hver side af spejlet ses litograferede portrætter, og under spejlet fem portrætter, som kunne være daguerreotypier. Foto: Privateje.

Carl Anton Becks herregårdsbilleder

På det Kongelige Bibliotek finder man en relativt pompøs samling: *Danske Herregaarde i Fotografi, Optagne og samlede af C. A. Beck, Philipsdal*. Udgivet af Daniel Bangs boghandel, Aarhus, 1892. Der er bevaret – eller fremstillet – 180 billeder. Carl Anton Beck (født 1857)

lader til at være den første i Danmark, der har haft et projekt med en gennemfotografering af danske herregårde. Beck nåede i hvert fald at fotografere ganske mange herregårde. I hans materiale er der listet gårde op til og med nummer 365, men kun cirka halvdelen findes. Han var rejsefotograf som sin far, Anton Beck (1826-1901) fra

Hallenslev, og begge rejste land og rige rundt og fandt deres kunder på større ejendomme, inden for industrien, skoler og lignende. Og så har Beck fotograferet herregårdene, når han nu alligevel var i området, må vi tro.

Beck har været en håndværksmæssigt dygtig fotograf – hans billeder fortæller redeligt om de bygninger, han

fotograferede – men det er vel et spørgsmål, hvor godt han har tjent på sine herregårdsbilleder. En digital søgning i danske aviser giver ikke mange svar på spørgsmålene, han annoncerede tilsyneladende ikke ret meget. Han anmeldte dog eneret på sin serie i april 1892, men et halvt år senere, i november 1892, emigrerede han til

Carl Anthon Beck (født 1857), fotografi. "Hovedgaarden Taarupgaard", Jylland, nummer 320. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

Carl Anthon Beck, fotografi. "Hovedgaarden Randrup", Jylland, nummer 332. Familien Hvass ejede gården, da den blev fotograferet omkring 1892. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

Hans Christian Brøns, kopi af glasnegativ. Stue på herregården Langesø på Fyn. Foto: Skamby arkiv.

Kristian Hude (1864-1929), fotografi. Borgen Spøttrup i Salling. Igennem 1800-årene var Spøttrup ejet af folk, der næppe interesserede sig synderligt for den gamle gård. Måske var det dens redning. Den var blandt de første ejendomme i Danmark, der blev fredet i 1918. Foto i privateje.

Amerika med sin kone og deres to små piger. Man kan forestille sig, at de måske flygtede fra et projekt, der ikke var lykkedes? Daniel Bangs Forlag og Boghandel, der ekspederede alle hans billeder lukkede i oktober 1893.

Ti år efter Becks indsats blev postkortet den helt store mode i Danmark. I den sammenhæng blev herregårdene igen mål for en mere systematisk fotografering, men nu helt på markedets præmisser, hvor et firma som for eksempel Stenders Forlag udgav serier med danske herregårde.

Nationalmuseets indsats

Sidst i 1800-årene blev man i forskellige kredse i Danmark klar over den bygningskulturarv, som blandt andet herregårdene udgjorde. Med Nationalmuseet som tovholder begyndte man en mere eller mindre systema-

tisk fotografering af herregårdene – og andre bygninger af kulturhistorisk værdi. Til det formål entreerede man heldigvis med fotograf Kristian Hude (1864-1929) fra Roskilde, som må regnes for en af vores allerbedste fotografer.

Kristian Hude var en alsidig fotograf, han gik ikke af vejen for at tage portrætter, han havde en stor produktion af stereobilleder, og han tog rigtig mange gode billeder af Roskilde by. Både af det Roskilde, han oplevede omkring 1900 – og han sikrede også, med sine affotograferinger, ældre fotografers billeder. Han var også “videnskabelig” fotograf, arbejdede for Nationalmuseet, for Foreningen til gamle Bygningers Bevaring, stiftet i 1907, og andre tilsvarende institutioner. Nationalmuseet havde mange fremragende fotografer, men Hudes billeder er i særklasse. Både hvad angår motiv, komposition, teknik og sans for det folkeliv, der gør de gamle billeder levende. Cirka 6.000 af hans glasnegativer er på Nationalmuseet, og Roskilde Bibliotek/Arkiv har 1.500 negativer.

Herregårdsfotografier fortæller historie

I fotografiets barndom, da man daguerreotypede, findes der tilsyneladende ikke gengivelser af danske herregårde. Først med den fotografiske tekniks udvikling blev det både teknisk og økonomisk muligt at fotografere herregårdene i de smukke landskaber. Fra midten af 1850’erne til omkring 1880 kunne man i en krævende teknik fotografere motiver, der kunne kopieres på papir, men først fra 1880’erne var den fotografiske teknik så veludviklet, at man kunne “boltre” sig i gode motiver. Ikke mindst Kristian Hude formåede at skabe fortællinger med sine billeder af herregårdene. Det ses for eksempel på hans foto af *Spøttrup Borg*. Borgen kaldes Danmarks bedst bevarede middelalderborg, og den ser også sådan ud med storkereden på taget. I dag er borgen aktør i et af de middelaldershows, der er blevet moderne, men da Kristian Hude kom forbi, vel nok lige før 1900, lå den blot der i ensom majestæt, og man må tro, at det var hønsene, der tog hånd om den. Og storken.

Noter:

- 1 *Kjøbenhavnsposten*, www.fotohistorie.com.
- 2 *Kjøbenhavns Adressecomptoirs Efterretninger*, september 1856, www.fotohistorie.com.
- 3 *Fædrelandet*, den 31. marts 1858, www.fotohistorie.com.
- 4 Trap, J.P.: *Kongeriget Danmark*, 2. udgave, 1872-1879.

Litteratur:

Haugsted, Ida: *Objektiv nr. 45*, 1989.
Ochsner, Bjørn: *Fotografer i og fra Danmark til og med år 1920*, 1986.
Ochsner, Bjørn: “Fotografi på tryk”, i: *Essays og artikler*, Det Kongelige Bibliotek 1996.
Trap, J.P.: *Kongeriget Danmark*, 2. udgave, 1872-1879.
www.fotohistorie.com, gengivelse af avisannoncer og -omtaler via mediestream.